

Ma'naviyat shakllanish bosqichlarida urf-odat, an'ana va qadriyatlarning tutgan o'rni.

Nurmatova Mohichehra

Termiz davlat pedagogika instituti Tarix fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ma'naviyatning shakllanishiga ta'sir etadigan omillar xususida so'z boradi. Milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarning shaxs ma'naviyatining rivojlanishiga ko'rsatadigan ijobiy ta'sirlari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, milliy ong, urf-odat, an'ana, qadriyat, milliy ruh, milliylik, ma'naviy meros.

Barcha zamonlarda har bir jamiyatning bosh omili dunyodagi eng oliy mavjudot bo'lmish inson hisoblangan. Bunga sabab esa, insoniyatning aqliy salohiyati, tafakkuri, ma'naviy dunyoqarashi bilan boshqa jonzotlardan ustun turishidir. U ushbu xususiyatlar bilan nafaqat ongsiz mavjudotlardan farqlanadi, balki, butun dunyo tamaddunini ham belgilab beradi. Bu jaroyonda esa avvalo shaxs ma'naviyati dunyo qarashi asosiy rollarga chiqadi. "Ma'naviyat-insonning, xalqning, davlatning kuch-qudratidir"[1:9]. Negaki, ma'naviyat teran, oq qorani ajratadigan, o'zining shaxsiy fikri, qarashlariga ega bo'lgan, kelajak hayotini belgilay oladigan bir so'z bilan aytganda, ma'naviy barkamollikka erishgan shaxsgina butunjahon raqobat maydonida qadr -qimmatini belgilab, o'z o'rnini topa oladi. Bu esa o'z navbatida u yashaydigan muhit, jamiyat, davlat mavqeyini ham ma'lum darajada belgilaydi.

"Ma'naviyat –insonning qon -qoni, suyak- suyakgiga yillar davomida ona suti, oila tarbiyasi, ajdodlar o'giti, vatan tuyg'usi, bu hayotning bazida achchiq ba'zida quvonchli saboqlari bilan qatra- qatra bo'lib singib boradi"[2:156]. Hech bir shaxs o'z-o'zidan ma'naviyatli yoki bilimli, tajribali bo'lib qolmaydi. Bunga yillar davomida qilingan sa'y harakatlar, mashaqqatli mehnat va qaysidir ma'noda boshqalarning ta'siri natijasida erishiladi.

Ulug' donishmand Umar Xayyom: "Ma'naviy taraqqiyotning markazida doimo inson taqdiri va kamoloti yotadi" - deb alohida qayd qilgan edi. Shaxs ma'naviyatining shakllanishida ijtimoiy munosabatlarga kirishuvda uning xulq -atvorini belgilovchi, shakllantiruvchi va boshqarib turuvchi milliy ruh asosiy rol o'ynaydi. Bu esa yillar silsilasida sayqallanib, avloddan avlodga o'tib kelayotgan milliy meros, ya'niki, milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Barchamizga ma'lumki, Sobiq Sho'rolar davrida uzoq vaqt davomida milliy va ma'naviy tarbiya chetga surib qo'yildi. Oqibatda esa bolalar tarbiyasida anchayin oqsashlar kuzatilgani hech

birimizga sir emas. Vaholanki, bola, o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida oilada, jamiyatda oladigan tarbiya juda muhimdir.

Bu xususda taniqli o'zbek ma'rifatparvari Abdulla Avloniy shunday deydi: "Al-hosil tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo falokat, yo saodat yo halokat masalasidir". Har bir jamiyatning ertangi kunini unda istiqomat qilayotgan kishilar belgilab beradi. Bu esa o'z o'rnida insonlarning dunyoqarashi, tarbiyasi va tajribasi bilan chambarchas bog'liq.

Faqatgina yuksak ma'naviyatli, o'tkir zehni, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxslar boshqalar haqida qayg'uradi, ular uchun yelib yuguradi, ijtimoiy hayotda o'zining faolligini ko'rsata oladi. Bu bborada "ma'naviyat yo'q joyda hech qachon baxt-saodat bo'lmaydi"[3:9]-degan edi Prezident Islom Karimov. Ushbu fikrlarda anglaniladiki, shaxs tarbiyasi, ya'niki, ma'naviy tarbiya xususiy ish emas, balki ijtimoiy umummilliy ishdir. Har bir o'zbek oilasi bu masalaga jiddiy e'tibor qaratadi. Bu jarayonda ular tarixiy xotira, milliy ma'naviy meros, urf-odat, qadriyat va marosimlardan keng foydalanishadi.

O'zbek millatining urf-odatlarini nafaqat oilada, balkim har bir sohada o'z aksini topgan va har bir jamiyat a'zosining hayotida katta ahamiyatga ega. Misol uchun masjid, choyxonalar, bozor, nahorgi osh, milliy bayramlar, Navro'z, bayrami kelin salom va boshqalar kundalik turmushimizning ajralmas qismidir. Biz ularsiz hayotimizni mazmunga boy holda tasavvur qila olmaymiz.

Urf-odat–kishilarning kundalik turmushga singib ketgan, ma'lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti xarakterlar, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan ko'nikma va xulq-atvor qoidalaridir. Bu qoida ma'lum ma'noda shaxs ijtimoiylashuvining asosi bo'lib xizmat qiladi. Hech bir shaxs bu kabi ruhiy oziq manbalaridan ayro holda yashay olmaydi. Chunki inson tug'ilgandan to vafot etgunga qadar ma'lum ma'noda shu urf-odat va an'analar ta'sirida yahaydi. Masalan bola tug'ilganda o'tkaziladigan beshikka solish keyinchalik esa xatna (sunnat) qilish muchal to'yi, fотиha, nikoh to'ylari, Payg'ambar yosh, bundan tashqari turli bayramlar va marosimlar xalq sayllari, gul bayrami Qurbon hayiti, Ramazon hayiti, Mavlud...Bularning barchasi kishilar hayotining, kundalik turmushining ajralmas qismiga aylangan. Barcha o'zbek oilalariga xos bo'lgan milliy urf-odatlarimizga aylanib qolgan beshik to'yi— chaqaloqni birinchi marta beshikka solish bilan bog'liq marosimdir. Bu har bir oilaning imkoniyat darajasida bolaning ota-onasi, yoshi ulug' kishilar va qo'ni-qo'shni, qarindoshlar ishtirokida o'tkaziladi. Chaqaloq uchun zarur bo'lgan anjomlar oilaning yaqin qarinqoshlari tomonidan beriladi. Mehmonlarga alohida hurmat ko'rsatilib, sovg'a-salomlar ulashiladi. Chaqaloqning ota-onasi, bobo-buvilariga ham hadyalar beriladi.

An'anaga ko'ra olib kelingan beshikni avval chaqaloqning bobosi yelkasiga qo'yadi, keyin o'g'lining o'ng yelkasiga o'tkazadi, u esa beshikni chaqaloqning onasiga beradi. So'ngra keksa kampirlar ishtirokida chaqaloqni yo'rgaklash va beshikka solish marosimi o'tkaziladi. Uni ko'rish uchun kirganlarga ham sovg'alar, shirinliklar tarqatiladi. Bu kabi milliy marosimlar kishilar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularni milliy ruhda tarbiyalash, ma'naviyatini yuksaltirishning muhim omili hisoblanadi.

O'zbek xalqining o'ziga xos tarzda shakllangan, rivojlangan, qadimdan tarkib topgan va hozir ham keng amal qilinadigan an'ana va qadriyatlari ham mavjud bo'lib, hayotining turli jabhalarini qamrab olgan. Ular asosan, ko'cha-ko'yda, muomola madaniyatida, mehmondo'stlik, yoshi ulug'larni hurmat qilish, qarindosh-urug'larga oqibatli bo'lish kabi jihatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Bu kabi odatlar har bir kishiga yoshligidan avvalo oilada yaqin insonlar tomonidan singdiriladi. Shaxsning ijtimoiylashuvida, jamiyat hayotiga singishib borishida bu kabi milliy an'analarning ahamiyati juda katta.

An'ana kishilar ongida, hayotida o'z o'rnini topgan ijtimoiy hodisa bo'lib, avloddan-avlodga o'tadigan takrorlanadigan tartib va qoidalardir ular xalqning ma'naviy, ruhiy hayotining ajralmas qismi sifatida o'ziga xosligini ifodalagan. Milliy an'analarning kishilar hayotiga ta'siri nisbatan kuchliroqdir chunki bitta an'ana bir nechta udum urf-odat va marosimlarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lishi mumkin. Masalan birgina mehmon do'stlik an'anasi bir nechta urf –odatlar udumlar orqali to'la namoyon bo'ladi A.Ibrohimov aytganidek. "Odam odamlardan odamiylikni o'rganadi" o'zbek oilalarida o'tadigan biron bir yig'ilish, marosim, to'y – tantana yoki hashar, obodonlashtirish ishlari kattalarsiz, ularning maslahatisiz o'tmaydi. Uzoq safarga ketayotgan har bir kishi keksalarning duosini olib keyin yo'lga o'tlanadi bu kabi odat an'analari xalqimizga xos bo'lgan, asrlar davomida shakllanib kelayotgan milliy ruhning yorqin namunasi.

Ma'naviy madaniyat yoxud ma'naviyatning mag'zini qadriyatlar tashkil etadi. Ularda zamonning ruhi, imkoniyatlari, o'sha zamonda yashagan odamlarning orzu-umidlari, istaklari, talab va ehtiyojlari o'z ifodasini topadi. O'zbek xalqining eng qadimiy davrlardan boshlab hozirga qadar davom etib kelayotgan, o'z ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan qadriyatlardan yana biri ota onani e'zozlash, ularga izzat-ikrom ko'rsatib, hurmatini joyiga qo'yishdan iborat. Bu insonlar ongiga oila muhitida ko'cha- ko'yda singdirilib boriladi. Ota – onaga cheksiz hurmat, ularning xizmatini qilib duolarini olish mehr ko'rsatish insonlarning qon-qoniga singib ketgan tushunchadir. Milliy an'ana, qadriyatlar o'z- o'zidan paydo bo'lib qolmayd ular yillar

davomida kishilar hayotining ajralmas qismi sifatida mavjud bo'lgan, kundalik ehtiyojlarda ularga murojat qilishgan.

Xulosa qilib aytganda, millatimizning asriy an'ana, urf-odatlarisiz shaxs ma'naviyatini shakllantirish mumkin emas. Bular o'zining betakror tabiati bilan kishilarning ma'naviy dunyosiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ammo tan olish kerakki, oxirgi paytlarda insonlar o'rtasida milliy qadriyatlarimiz borasidagi qarashlar biroz xira torta boshladi. Turli noto'g'ri talqinlar paydo bo'ldi. Bunga asosiy sabab sifatida Sobiq Ittifoq davridagi zulmni keltirishimiz mumkin. Negaki, xalqimiz uzoq yillar davomida ma'naviy ozuqadan bebahra qolishdi. Ularning ongiga yot g'oyalar singdirilib, milliy qadriyatlarimizni o'zida mujassam qilgan o'zbek xalq dostonlari, maqol va rivoyatlari kuy qo'shiqlariga e'tibor berilmadi. Natijada ayrim yoshlar o'zbek xalqining milliy qadriyatlarini chuqur o'rganish, tahlil qilish, mohiyatini to'la anglab yetishdan mahrum bo'lib qoldilar. Hayriyatki, Mustaqilligimiz tufayli bu holatlarga nuqta qo'yildi. Istiqlol yillarida mamlakatimizda milliy qadriyatlarni tiklash borasida ko'plab ishlar amalga oshirildi. Milliy markazlar ochilib, faoliyati yo'lga qo'yildi. Turli ko'rik - tanlovlar uyushtirilib, yoshlarimizning milliy qadriyatlar bilan hamohang tarzda ulg'ayishiga imkoniyatlar yaratildi. Bularning barchasi yoshlarning axloqiy madaniyatini oshirishga, ma'naviy dunyo qarashini shakllantirishga xizmat qiladi. Ma'naviyati teran, e'tiqodi mustahkam, milliylikni qadirlaydigan insonlarga har bir jamiyatning taraqqiyot mezonini hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent 2000.
2. I. Karimov." Yuksak ma'naviyat yengilmas - kuch" . Toshkent. 2008.
3. I. Karimov . "Istiqlol va ma'naviyat" Toshkent 1994.
4. I. Karimov." Yuksak ma'naviyat haqiqat mezonini" Toshkent 2022.
5. " Hurriyat" gazetasi Toshkent 2019.

